

Cigarettpaketet och handslag

Om kulturanalysens artefakter och predikat

SVEN-ERIK KLINKMANN är docent i folkloristik, särskilt populärkultur, vid Åbo Akademi. Han är för närvarande anställd av Svenska litteratursällskapet i Finland som projektledare för projektet "Bitar av samma pussel? Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland." Han har en forskningsmässig bakgrund i studier av populära ikoner som Elvis, prinsessan Diana och Johnny Cash.

Jag minns hur jag började samla tändsticksaskar och cigarettpaket.

Georges Perec, *Jag minns* (2005)

i texten "Lära sig se på nytt" i en antologi om etnologiska observationer (2009) berättar Billy Ehn om en liten delstudie han genomförde i London den 16 april 2008, kl. 08.35–08.47. Han iakttog en ung man i solglasögon vid en busshållplats på Victoria Embankment. Mannen dricker läsk, tar fram mobilen och ett cigarettpaket, ser sig om, lutar sig fram, ger observatören en blick och tänder cigaretten. Genom observatörens huvud går en rad frågor om vad mannen på bänken sysslar med. När mannen försvunnit på sin cykel går Billy Ehn fram till bänken och läser vad det står på det tomma cigarettpaketet. *Sovereign*.

Förutom intensiteten i observationen är det detaljen med cigarettpaketet som sticker ut i berättelsen. Ett exempel på en uppövad etnologisk nyfikenhet, en jakt på betydelsebärande artefakter, ting, redskap. Redskap som etnografen/kulturforskaren ska kunna avläsa som ett slags nycklar eller koder som kan hjälpa en att dyrka upp större etnografiska och existentiella helheter, hjälpa en att se genom tillvarons skenbart alldagliga och banala ytskikt.

I en studie av hur artefakter, diskurser och människor samverkar i en bilverkstad i Umeå beskriver Jennie Olofsson (2006) hur en del artefakter i verkstaden får en alldeles speciell betydelse som går på tvärs med etablerade koncept och diskurser. Ett stämjärn och en böjd bilantenn kan agera på ett kraftfullt sätt och påverka både omgivningen och hur vi uppfattar världen, hur världen är kunskapsmässigt ordnad. Stämjärnet och bilantennen har nämligen ett användningsområde i verkstaden som

är bredare och mångsidigare än vad de konventionellt sett borde ha. Stämjärnet används som ett universalverktyg för att skrapa bort rost från muttrar och bilars underreden eller bända fastrostade bildelar från varandra. Antennen underlättar när kablar ska föras mellan motorutrymme och passagerarplats. Användningen ledde, noterade Olofsson, till ökad kontroll och överblick hos användaren. Handlingar och kontrasterande artefakter kommer då att tillsammans starkt bidra till att skapa och reproducera identitet.

När författaren Peter Englund inleder en ny skrivtermin tillhör det ritualerna för honom att fylla en gammal russinburk av plåt med innehåll att inmundiga. Men burken har en djupare funktion: tillsammans med vattenkokaren, tekoppen och asken med tepåsar står den för drömmen om den egna lilla bubblan i tiden och rummet som enligt Englund (2007) återfinns i kärnan på varje författarexistens. När Peter Englund fyller på russinburken förvandlas han till sin egen variant av Jules Vernes Ingenjör Robur, på väg att än en gång segla iväg, orörbar, i sitt luftskepp runt världen.

Englunds russinburk kan avläsas som en Pomiansk semiofor, en artefakt i vilken mening och betydelse investerats. En annan sådan betydelsemättad plåtburk förekommer i filmen *Amélie* (2001). Plåtasken i *Amélie*-filmen är en symbol för ett retroaktivt återställande av minnen, av en "borttappad" barndom för pojken som en gång ägde asken. Men den är samtidigt en del i en framåtsyftande handling, en handling med en utopiskt innehåll: att "återge" askens ägare dennes barndom och därmed också en bättre, mer givande framtid.

För kulturforskaren är sådana artefakter, ofta klingande, ljudande, doftande

objekt som blir subjekt och inte minst predikat, ting som handlar, talar, vill någonting. Sådana räddningsaktioner och återställanden av artefakter är en viktig del av vad etnologer och kulturforskare sysslar med. När kulturforskaren/etnologen tar itu med att försöka förstå vad artefakter betyder då placerar hon eller han sig i ett kraftfält av betydelsebärande, "mättade" subjekt, objekt och predikat.

I en scen i Kon Ichikawas berömda film om de olympiska spelen i Tokyo 1964 kan man se hur segraren i herrarnas hundra meterslopp, amerikanen Bob Hayes, efter att ha sprungit över mållinjen vänder sig om och möter två av sina medtävlare på banan. Den ene av dem tar honom i hand, den andre gör samma sak och kramar om honom. När jag ser händelseförloppet – det finns tillgängligt på YouTube – skildrat i slow motion, känns handskakningsritualen lite konstig, främmande. Det måste ha att göra med att segergesten under de decennier som gått sedan dess förändrats. När jag tittar på olika lopp, också på YouTube, med dagens sprinterdominant på herrsidan, Usain Bolt från Jamaica, är det åtminstone två saker som slår mig: han vänder sig inte om direkt efter loppet och han utför olika karnevalistiska segerritualer som är tänkta att ha en stark effekt på publiken, både den närvarande och den virtuella.

Slow motion i form av oerhört långsamma rubbningar i geografien har Lars-Eric Jönsson beskrivit i texten "Slow Motion" (2006). Jönsson påpekar att det långsamma moduset i dag har ett tydligt samband med moraliska och etiska överväganden: det långsamma framstår som särskilt eftertraktat i en tid präglad av snuttifiering och fragmentarisering. Ett exempel på en långsam rörelse är den som är sammankopplad med de stora "fly-

tande” bunkrarna som nazisterna byggde upp som en del i den s.k. Atlantvallen under andra världskriget och de olika typer av förflyttningar som skett med bunkrarna sedan dess. Det bunkrarna kan lära oss är enligt Jönsson att vara alerta för distortionens, avdriftens betydelse. Bunkrarna kan visa hur snabb och långsam rörelse ofta kan samverka. Betongbunkerns ”fiende”, de oerhört snabba missilerna den skulle motstå, bildade tillsammans med bunkrarna ett slags semiotiskt system som fortfarande kan avläsas i de avdrifter bunkrarna är utsatta för.

Olympiska spel kan fungera som sådana tidsmässiga ”bunkrar” som låter en se viktiga sociala och kulturella förändringsprocesser minst ett sekel bakåt i tiden. Tidens långsamma rörelser blir lättare att synliggöra och förstå med hjälp av ledtrådar som man kan hitta både i verkligheten och i filmer. Också resande kan hjälpa en att se hur världen är uppordnad inte bara geografiskt, utan också temporalt, i olika zoner av tidsmedvetande.

I Lissabon kan en nordisk turist uppleva att portugiserna lever i en annan tidsplats än vad man som nordbo gör. Vid ett besök i staden för några år sedan noterade jag (Klinkmann 2008) hur det fortfarande röks i Lissabon på ett helt annat sätt än i Norden, hur männen klär sig på ett gammaldags, lite snobbigt sätt, hur svart tycks vara den permanenta modefärgen både för kvinnor och män. I Sporting Lissabons hemmaarena Estádio José Alvalade blir jag igen varse handslaget som predikat. På läktaren kan jag se hur en skara unga Sporting-fans hälsar på varandra genom att ta varandra i hand, något som jag inte förknippar med ungdomlighet, vilket bara

visar på min egen kulturella och sociala begränsning och okunnighet. Är det den okunnigheten kopplad till min nyfikenhet som kommer att fungera som en Archimedesk hävstång i kulturforskandet?

REFERENSER

- Ehn, Billy, 2009. ”Lära sig se på nytt”, i Arvastson, Gösta & Ehn, Billy (red.), *Etnografiska observationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Englund, Peter, 2007. ”Författarskolan”; 4. Russinburken. Torsdag, 25 oktober 2007. <http://peter-englund.wordpress.com/2007/10/25/forfattarskolan-4-russinburken/>.
- Jönsson, Lars-Eric, 2006. ”Slow motion”, in Löfgren, Orvar & Wilk, Rick (eds.), *Off the Edge: Experiments in Cultural Analysis*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Klinkmann, Sven-Erik, 2008. ”Lissabon – en nostalgisk fantasi?”, i Nydahl, Thomas (text) & Bergqvist, Ulf (bild), *Lissabon: Miljöer, människor, musik*. Limhamn: Peter Bjuhr Ord & Bild.
- Olofsson, Jennie, 2006. ”’Man måste lära sig reglerna för att kunna bryta mot dem.’ Hur diskurser kan förstärkas och naturliggöras av icke samspelande artefakter”, i *Kulturella Perspektiv* 4:2006.
- Perec, Georges, 2005. *Jag minns*. Stockholm: Modernista.
- 100-metersfinalen i Kon Ichikawas *Tokyo Olympiad* (1965): [youtubehttp://www.youtube.com/watch?v=RgkVxoixMm8](http://www.youtube.com/watch?v=RgkVxoixMm8).

SUMMARY

On the Meaning of Artifacts and Predicates in Cultural Analysis

When the cultural analyst tries to understand the meaning of artifacts, their continuous movements in different contexts, he or she is exposed to a force field of strong subjects, objects and predicates. Examples of artifacts and predicates discussed here are: a cigarette case, a chisel, a tin can, a bunker and handshaking.